

SERJANTLAR IMIJINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Ravshanov Lochinbek Urinovich

O'zbekiston Respublikasi Serjantlar tayyorlash oliy maktabi "Milliy iftixor va harbiy vatanparvarlik" kafedrası boshlig'i, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor, podpolkovnik.

Annotatsiya

Mazkur maqolada serjantlar imijini shakllantirishning psixologik jihatlari tahliliy bayon etilgan. Unda imijning psixologik xususiyatlariga urg'u berildi. Serjantlardagi imijning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini rivojlantirish ijobiy harbiy boshqaruvni ta'minlashi bilan asoslanadi.

Kalit so'zlar: *serjant, vatanparvar, jangovar tayyorgarlik, harbiy qism, harbiy intizom, harbiy qiyofa, psixologik qiyofa, ijtimoiy-psixologik qiyofa, harbiy unvon, harbiy psixolog, kasbiy fidoyilik.*

Аннотация

В данной статье анализируются психологические факторы развития имиджа сержантов. В нем был подчеркнут вопрос психологическим особенностям имиджа. Обосновано, что развитие социально-психологических особенностей имиджа сержанта обеспечивает позитивное военное управление.

Ключевые слова: *сержант, патриот, боевая подготовка, воинская часть, воинская дисциплина, военный имидж, психологический имидж, социально-психологический имидж, воинское звание, военный психолог, профессиональная преданность.*

Annotation

This article analyzes the psychological factors of the development of the image of sergeants. It emphasizes the psychological aspects of the image. It is argued that the development of the socio-psychological aspects of the sergeant's image ensures positive military management..

Key words: *sergeant, serviceman, military unit, military discipline, military image, psychological image, socio-psychological image, military role, military rank, military professional, military psychologist, military activity, professional devotion.*

Mamlakatimizning chegalari daxlsizligini va hududiy yaxlitligini saqlash, fuqarolarning tinchligini va osuda hayotini ishonchli himoya qilishga qodir zamonaviy qurol-aslaha va texnika bilan ta'minlangan, o'z kasbining yetuk mutaxassisi, harbiy

professional va bugungi kun talablariga to'liq javob beradigan, tusatdan vujudga keladigan har qanday nostandart vaziyatlarga tayyor turadigan tezkor va harakatchan Qurolli Kuchlarni vujudga keltirish – davlatimizning buyuk kelajagini barpo etish yo'lidagi eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy jihatdan qaralganda, harbiy xizmat nafaqat ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan, balki maxsus sharoitlarga bog'liq bo'lgan inson faoliyatining turi sanaladi. Ona Vatanning qurolli himoyasi doimo har bir fuqaroning eng oliy sharaflari burchidir. Armiya esa, har doim jamiyatning bir qismi sifatida qaraladi, o'z mazmunida u jamiyatda yuzaga kelgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni shuningdek, xalqaro vaziyatning barcha qonunlarini aks ettiradi.

Buyuk harbiy qahramonlar va harbiy xizmatchilar shaxsi haqida ilmiy izlanishlar olib borgan tadqiqotchi S.M.Burda fikricha, jangovar maqsadlarga erishish uchun komandirlar jangovar vaziyatni hisobga olishlari, ehtimoliy o'zgarishlarni hisobga olishi, salbiy ta'sirlarni bartaraf etishi, qurol-yarog'dan foydalana olishda yuqori bilim va ko'nikmalariga ega bo'lishi, jangovor qobiliyat va fazilatlarini yuqori darajada egallagan bo'lishlari shart hisoblanadi. Mashg'ulot topshiriqlarini bajarishda har bir komandir taktik harakatlarning mumkin bo'lgan yo'nalishini va natijasini oldindan ko'ra olishi, unga mo'ljallangan narsalar bilan taqqoslay olishi, vaziyatni kuzatishi hamda har bir holatni kreativlik nuqtai-nazardan e'tiborga olishi lozim sanaladi[1,69].

Ta'kidlash joizki, harbiy rahbar-komandir ishtirok etishi mumkin bo'lgan jangovar harakatlar harbiy-siyosiy, harbiy-texnikaviy, mafkuraviy va ijtimoiy-psixologik, qurol-yarog'lar, jamoa yetakchiligi, jangovar harakatlarda olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlari, ichki tuzilishi va maqsadlari, harbiy xodimlarning jangovar va psixologik tayyorgarligi kabi murakkab ishlar bilan tavsiflanadi.

Tadqiqotchi L.Grimak o'zining "Inson faolligi psixologiyasi" nomli monografiyasida "Rahbarning boshqaruv imkoniyatlarini o'rganish avvalo, uning boshqaruv ko'nikmalari, maxsus qobiliyati, boshqaruv qarorlarini qabul qilish tajribasi, o'z qo'l ostidagilarni boshqarish usuli kabi muhim masalalarning mohiyatini tadqiq etishdan boshlanishi zarur[2,98] degan fikrni bildiradi. Demak, boshqaruv faoliyati rahbarning barcha sohalar uchun xos bo'lib, mazkur jarayonda inson turli ta'sir vositalarini qo'llash orqali boshqalarning xatti-harakatlarini ham o'zgartiradi. Ya'ni, rahbar o'z bo'ysinuvchilari bilan ishlashi murakkab ijtimoiy jarayon bo'lib, u qaysi sohada bo'lmasin rahbar imijining ijobiy ijtimoiy-psixologik omillarini rivojlantirishni talab etadi.

Akademik V.Afanasevning tak'kidlashicha "Yaxshi muhandislarni, yaxshi o'qituvchilarni, yaxshi tibbiyot xodimlarini, yaxshi davlat xizmatchilarini tayyorlashimiz mumkin lekin, davlat rahbarlarini, bir so'z bilan aytganda har qanday

soha rahbarlarini alohida tayyorlashni iloji yo‘q. Biroq, ularning olgan ta‘lim va tarbiya malakalari, soha bo‘yicha o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalari, kasbiy kompetensiyalari, kasbiy mahorat va maxsus qobiliyatlari boshqaruv faoliyati samaradorligini ta‘minlovchi imijning ijtimoiy-psixologik determenantalari hisoblanadi[3,77]. Mazkur ta‘rifdan shuni anglash mumkinki, harbiy rahbar-komandirlar oldindan tayyorlanmaydi balki, shaxs psixikasining o‘ziga xos xususiyatlari, o‘z sohasi bo‘yicha olgan mukammal bilimlari shuningdek, yillar davomida harbiy xizmat sohasida faoliyat yuritish natijasida orttirilgan ijtimoiy-psixologik omillar hisoblanadi.

Harbiy rahbar-komandirlarning harbiy harakatlarida ham qator ijtimoiy-psixologik sabablar mavjud ya‘ni ehtiyojlar, his-tuyg‘ular, istak, xoxish, intilishlar, qiziqishlar, ideallar, e‘tiqodlar va hokazo. Yuqorida ta‘kidlangandek, har qanday rahbar faoliyati o‘z maqsadiga ega hisoblanadi[4,132]. Demak, jangovar faoliyatdagi yutuqlar harbiy rahbar-komandir imijining ijboiy yoki salbiy ijtimoiy-psixologik xususiyatlar bilan shakllanganligi bilan bog‘liq hisoblanar ekan.

M.Litvakning so‘zlariga ko‘ra, rahbarni ijtimoiy-psixologik jihatdan baholash quyidagi mezonlar orqali amalga oshiriladi[5,78]:

1. O‘z jamoasining xatti – harakatlarini muvofiqlashtira olish;
2. Jamoadagi ijtimoiy jarayonlarni tartibga sola bilish hamda sog‘lom munosabatlarni saqlay olish;
3. Qo‘l ostidagi bo‘ysinuvchilarning imkoniyatlarini oldindan ko‘ra bilish qobiliyati. Demak, mazkur funksional va ijtimoiy-psixologik xususiyatlar nafaqat rahbar imiji uchun balki, butun bir jamoa uchun ham zarur omillar hisoblanadi.

Harbiy xizmat nafaqat ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan, balki maxsus sharoitlarga bog‘liq bo‘lgan shaxs faoliyatining turi hisoblanadi. Davlat mustaqilligining ishonchli himoyasi doimo har bir harbiy rahbar-komandirning eng oliy sharaflari burchidir. Armiya – har doim jamiyatning bir qismi sifatida qaraladi, o‘z mazmunida u jamiyatda yuzaga kelgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni shuningdek, xalqaro vaziyatning barcha qonunlarini aks ettiradi.

Tadqiqotchi D.Treysining ta‘kidlashicha, rahbar imijining asosiy xususiyatlaridan biri bo‘lgan boshqaruvchanlikni shakllanganligining ijtimoiy-psixologik jihatida shundaki, xizmatdoshlarining yashiringan signallarni seza olishi, turli mazmundagi savollar berishi hamda ularning pozitsiyalari, takliflarini aniqlashtirishga undash qobiliyati kabilarda namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, haqiqiy rahbar faol tinglash qobiliyatiga ega bo‘lishi, hamkor shaxslarga o‘zining rejalari va maqsadlarini to‘g‘ri yetkazib bera olish qobiliyatiga ham ega bo‘lishi, boshqaruv faoliyatining shartlaridan biri hisoblanadi[6,98]. Demak, rahbarda nutqiy qobiliyat, oratorlik hamda turli xil shaxslarning nutqidagi semantik va konstruktiv mazmunni tez anglay olish qobiliyati ham mavjud bo‘lishi kerak ekan.

Tadqiqotchi L.Berestova o'zining rahbar professionalligining xarakteristikasini aniqlashga oid dissertatsiya ishida, rahbar shaxsiga xos emotsional intellektning boshqaruvdagi roli haqida, o'ziga xos ta'rifni keltirib o'tgan. Uning fikricha, yuqori rivojlangan emotsional intellekt rahbar shaxsi uchun, o'z his-tuyg'ularidan va boshqalarning his-tuyg'ularidan o'z vaqtida xabardor bo'lishga, noxush hislarning sabablarini tushuna olishga, o'z hissiy holatini har qanday murakkab sharoitlarda boshqara olishga, begona shaxslar va qo'l ostidagi yangi xizmatchilarga nisbatan hamdard bo'la olishga, ularning imkoniyatlari va qay darajadagi malakalari mavjudligini ko'ra olishga, ularni tarbiyalash hamda kasbiy salohiyatlarini rivojlantirishga g'amxo'r bo'la olish kabi xususiyatlarini ta'minlovchi qobiliyatlar turi sifatida xizmat qiladi[7,24]. Demak, harbiy rahbar-komandir xizmat faoliyatini to'g'ri tashkillashtirish uchun samarali boshqaruvga oid emotsional intellektning shakllanganligi zarur ekan.

Harbiy boshqaruv rahbarlarini tayyorlashda imijning ijtimoiy-psixologik sifatlari ahamiyatli hisoblanib, ularni kasbiy boshqaruvchanlik tushunchasi bilan tushuntirishi shart hisoblanadi. Tadqiqotchi Ye.Trifonovning ta'kidlashicha, harbiy boshqaruv masalalarini o'rganilishiga metodologik sabablar sifatida quyidagilar ajratiladi[8,55]:

zamonaviy jamiyatdagi jadal o'zgarishlar, undagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning yuqori sur'ati kasbiy ma'suliyatga oid qator talablarni keltirib chiqaradi, bu esa, harbiy-kasbiy bilimlarni o'zlashtirish jarayonining ahamiyatini yanada oshiradi;

harbiy xizmat talablari va jamiyatning yuqori malakali harbiy kadr-mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojining ortishi hamda harbiy-kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish vazifalari;

mustahkam faoliyat turi, ya'ni harbiy rahbarlarning xizmat vazifalarini bajarishga tayyorligi, harbiy xizmatning turli majburiyatlarini muvaffaqiyatli hal qila olish imkoniyati masalasi;

ekstremal sharoitlarda topshiriqlarni kutmaydigan va lavozim majburiyatlari zimmasiga yuklatilgan kundan boshlab, muvaffaqiyatli bajaradigan, ijodiy va oqilona tashabbus ko'rsatadigan professional harbiy rahbar-kmandirlarni tayyorlash masalasi va boshqalar. Demak, zamonaviy harbiy psixologiya va ijtimoiy psixologiya, boshqaruv psixologiyasi fanlarida «Kasbiy tayyorgarlik» tushunchasiga nisbatan «Boshqaruv imiji» tushunchasini qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Serjant imijini psixologik jihatdan o'rganishda, qolaversa ular tomonidan harbiy xizmatni samarali tashkillashtirishda ularning shaxsiy sifatlari muhim hisoblanadi. Shu bois, serjant imijini psixologik xususiyatlarini empirik jihatdan tadqiq etishda, ularning shaxsiy sifatlari uslubi darajasini o'rganish yuzasidan olingan tadqiqot natijalari Kraskal-Uollis mezoniga ko'ra, birinchi shkala ijtimoiy-axloqiy yetuklik

aloqachi serjantlarda 117,21, tankchi serjantlarda 140,13 va razvedkachi serjantlarda 105,12 natija bilan o'rtacha farqni namoyon qilgan. ($h=12,42$, $p\leq 0,05$). Ma'naviy yetuklik shkalasi aloqachi serjantlarda 117,60, tankchi serjantlarda 125,25 va razvedkachi serjantlarda 105,36 natijalarni namoyon qilgan. Emotsional yetuklik shkalasi aloqachi serjantlarda 101,65, tankchi serjantlarda 145,32 va razvedkachi serjantlarda 120,41 kabi darajalar bilan o'zaro yuqori farqlarni qayd etgan. Keyingi shkala, ijtimoiy intellekt shkalasi bo'yicha aloqachi serjantlarda 102,54, tankchi serjantlarda 149,41 va razvedkachi serjantlarda 127,36 kabi natijalarni aks ettirgan va farqlar yuqori darajada kuzatilgan. Jamoada yetakchilik shkalasiga bo'yicha, aloqachi serjantlarda 120,12, tankchi serjantlarda 154,84 va razvedkachi serjantlarda 129,84 kabi darajalar bilan o'rta farqlarni aks ettirgan. Boshqacha qilib aytganda, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda bilimlar (fanlar doirasida), ko'nikmalar (kasbiy yetuklik) va ijod (harbiy san'at)ning uyg'unlashuvi sodir bo'lgan.

Tadqiqotdagi miqdoriy natijalar va ularning tahliliga ko'ra serjantlarning boshqaruv faoliyatidagi shaxsiy sifatlar uslubi turli harbiy bo'linmalar bo'yicha o'rganilgan bo'lsa-da, miqdoriy ko'rsatkichlar serjantlarning kognitiv jabhasi bevosita ularning ijtimoiy intellekt ko'rsatkichlarini tavsiflamoqda. Ijtimoiy-axloqiy yetuklik darajasi esa, serjantlarning konativ jabhalarini aks ettirgani singari, emotsional intellektiga tayanib emotsional-baholovchi jabhasini ifodalaydi. Barcha jabhalar esa, serjantlarning imijini ifodalovchi jamoadagi liderlik yoki boshqaruvdagi yetakchiligini belgilaydi. Miqdoriy natijalarga asoslanib, serjantlarning boshqaruv faoliyatida ijtimoiy-axloqiy yetuklikning kognitiv va konativ faoliyatdagi o'ziga xosligi shundan iboratki, o'ziga va atrofdagilarga nisbatan munosabatida bilim va qobiliyatlardan samarali foydalanishini ko'rsatmoqda. Serjantlarning emotsional yetukligi esa harbiy xizmat faoliyatining emotsional-baholovchisiga xos xususiyatlarni tavsiflamoqda, ya'ni o'zining va bo'ysinuvidagi harbiy xizmatchilarning kechinmlarini anglay oladigan va xatti-harakatlariga nisbatan sezgirlik hamda xulq-atvorini baholay olishini ko'rsatmoqda. Bu borada ustuvorlik tankchi serjantlarda ustuvor ekanligi aks etgan (140,13). Ushbu yo'nalish tankchi serjantlar faoliyati aloqachi serjantlar va razvedkachi serjantlarga nisbatan ustuvorligi shundan iboratki, tankchi serjantlarining faoliyatlari jamoaviy faoliyatni taqazo etganligi sabablidir.

Xulosa va takliflar. Serjantlarda ijobiy imij xususiyatlarini takomillashtirish uchun muloqot ishtirokchisining fikr-niyatlarini tushunish, noverbal xulq-atvorni tushunish, shaxslararo o'zaro ta'sir, ijtimoiy-axloqiy yetuklik, ma'naviy yetuklik, ijtimoiy intellekt va muammoli vaziyatlarda o'zini tutish kabi psixologik xususiyatlarning rivojlanganligi, kasbiy faoliyat jarayonida jamoalar bilan pozitiv munosabatlarni o'rnatishga xizmat qiladi. Demak, mazkur tadqiqotni ijtimoiy-psixologik jihatdan o'rganishga asos va zarurat mavjud, qolaversa, mazkur tadqiqotimiz harbiy xizmat sohasida faoliyat olib borayotgan serjantlar xizmatida

yuzaga kelayotgan ayrim muammolarga ilmiy yechim bo‘lishi ehtimoldan holi emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бурда С.М., Престиж военной службы // М:СоТис 1999.- С. 69.
2. Гримак Л.П., Психология активности человека: психологические механизмы и приемы саморегуляции / Л.П.Гримак. - Москва: URSS, Либроком, 2018. – С. 98.
3. Афанасьев В.Г., Общество: системность, познание и управление. В.Г. Афанасьев. М.: Вт. изд.(II), ЭСКИМОС, 2009. – С. 77.
4. Прохвощев В.А., Забродин Ю.М. Военная служба по контракту – М: Нива России 1997. – С. 132.
5. Литвак М.Е., Как управлять собой, делом и судьбой: психология управления в действии / М.Е. Литвак. – Рн / Д: Феникс, 2017. – С. 78.
6. Трейси Д.С., Менеджмент с точки зрения здравого смысла: / Диана Трейси; пер. с англ. Е.Симоновой. -М.: «Образование», вт.изд. 2009. – С. 98.
7. Берестова Л.И., Социально-психологическая компетентность как профессиональная характеристика руководителя: автореф. дисс. канд. психол. наук: М., 1994. – С. 24.
8. Трифонов Е.В., Психофизиология военно-профессиональной деятельности: словарь. С.-Пб., 2006. – С. 55.